Turkish Studies

Volume 14 Issue 6, 2019, p. 3187-3198

DOI: 10.29228/TurkishStudies.36960

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: 09.09.2019

✓ Accepted/Kabul: 15.10.2019

📅 Report Dates/Rapor Tarihleri: Referee 1 (19.09.2019)-Referee 2 (10.10.2019)

This article was checked by turnitin.

İSLAM DÜNYASINDAN YAPILAN TERCÜMELERİN TOPLUMSAL ETKİLERİ VE SONUÇLARI (1960-1990 ARASI DÖNEM)

Tahir DAĞCI*

ÖZ

Cumhuriyet tarihinin en önemli dönüm noktalarından birisi tek partili yönetim sisteminin sona ermesi ve çok partili hayatın başlamasıdır. 1946 yılından sonra çok partili hayatın başlamasıyla birlikte toplumsal alanda yeni değişimler, dönüşümler ve evrilmeler meydana gelmiştir. Bu makalede 1960'lardan sonra Türkiye'deki değişim ve dönüşümlere kısaca değinilmiş, özellikle İslami kesimin din anlayışında farklılaşmaya neden olan tercüme faaliyetlerinin etkileri konu edilmiştir. Tercümelerin Türkiye'deki İslami kesimde meydana getirdiği yankılar ve bunların sonuçları üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. 1960-1990 arası dönemde yapılan tercümelerin siyasal ve toplumsal etkileri değer yüklenmeden, objektif bakış açısıyla ele alınmıştır. 1960 ile 1990 arasındaki tercüme faaliyetlerinin okur-yazar İslami kesimi siyasi ve dini bakımdan mobilize ettiği, zihniyet açısından muhafazakar-milliyetçi kesimden kendisini ayırttığına ilişkin değerlendirmelere ulaşılmıştır. Tercüme hareketleri neticesinde Türkiye'deki İslamcı kesimin bir kısmı (özellikle siyasal-aktivist kanadın) Mısır ve Hindistan kökenli Selefi bir çizgiye doğru kaymıştır. Bu selefi söylemin sonucunda İslam'ın geleneksel düşünce tarihinde itikadi kavramlar olan ilah, rab, ibadet, devlet gibi kavramlar yeniden tanımlanmıştır. Dolayısıyla 1960'lara kadar muhafazakar-milliyetçi-mukaddesatçı bir anlayışı kapsayan büyük bir ana gövde; 1960'lardan sonra ortaya çıkan bu selefi söylemin etkisiyle İslamcılar, milliyetçiler, muhafazakarlar, milli görüşçüler, ülkücüler, cemaatler, tarikatlar gibi farklı kollara ayrılarak küçük parçacıklara dönüşmüşlerdir. Tercüme hareketlerinin İslami kesimdeki etkisi 1980 darbesinden sonra da devam etmiştir. Toplumdaki bu Selefi anlayış 1990'lı yıllardaki dünyadaki ılımlı İslam politikasıyla aşılma ile birlikte, toplum içinde halen mikro düzeyde bile olsa varlığını devam ettirmektedir.

* Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi, E-posta: tahirdagci1@hotmail.com

---

Anahtar Kelimeler: Tercüme Hareketleri, İslamcılık, Toplumsal Farklılaşma,

**SOCIAL IMPACTS AND RESULTS OF TRANSLATION
MOVEMENTS MADE FROM ISLAMIC WORLD (BETWEEN
1960-1990)**

ABSTRACT

One of the most important turning points in the history of the Republic of Turkey was the end of the single-party system and the beginning of multi-party life. With the transition to multi-party life after 1946, changes and transformations took place in the social sphere. This article discusses briefly the changes and transformations in Turkey after 1960. In particular, the influence of translation movements led to differentiation in the religious understanding of the Islamic groups. Translations of reflections formed by the Islamic groups in Turkey has made assessments on results. Other social segments of the period were excluded. The political and social impacts of the translated works in the period between 1960-1990 were examined from an objective point of view. Literacy of the translations has mobilized the Islamic section politically and religiously. It has been reached that the translations distinguish themselves from the conservative-nationalist wing in terms of mentality. Translation Islamist movements as a result of cutting a portion of Turkey (particularly in the political-activist wing), a predecessor of origin Egypt and India shifted to a line. As a result of this predecessor discourse, concepts such as deity, lord, worship, and state which have been in the traditional history of Islamic thought have been redefined. Thus, until the 1960s a large main body encompassing a conservative-nationalist-holistic approach; Under the influence of this predecessor discourse that emerged after the 1960s, Islamists, nationalists, conservatives, national viewers, idealists, congregations, sects were divided into small particles. The effect of translation movements on the Islamic segment continued after the 1980 coup. Although it was overcome with moderate Islamic policy in the world in the 1990s, this predecessor understanding, even at micro level, still exists in society.

STRUCTURED ABSTRACT

One of the most important turning points in the history of the Republic of Turkey was the end of the single-party system and the beginning of multi-party life. The single-party administration, which did not allow a multi-party understanding in the political sphere, did not allow the demands from the religious sector under the motive of secular state.

In 1950, the Democrat Party (DP), which had a liberal democratic character, cared about the conservative-religious segments of the society with mass population power for political-pragmatic reasons. On the other hand, the religious-conservative sector, which was

overwhelmed by the practices of the Single Party administration, made an effort to open space for itself in the political and social sphere. In this sense, with the beginning of the multi-party life in the history of the Republic, community and religious circles such as non-governmental groups turned to the political field in order to be visible in the society and express their views. Because those who remain on the edge of social development in the process of rapid change and see themselves among the victim and deprived sections of this process express their reactions in religious discourses and groups. In Turkey, after this period of pragmatic relations result between the religious-conservative segment with the politics of the Islamic associations, foundations and the Koran has been an increase in the number of courses, congregations and religious orders began to come to the situation that can not be ignored in the political field.

After 1950, the fact that religious groups could not be ignored politically is related to the sociology of the period. Because after 1950, the migration wave that started from rural areas to the cities caused the masses and sects to grow in cities. These people living in the slums around the city had the opportunity to express their social, political and economic demands through congregations and sects. In this period, the tendency of democratization has started to increase in religious segments like all social segments.

Dissemination of education and training and increased reading rate have been a triggering factor. Consequently, as a result of socialization, massification and democratization in religious groups towards the 1960s, communities and sects began to establish close relations with politics and state administration. In the social process of the 1960s, there were events that changed and sometimes differentiated the dominant opinion of the religious community.

These events include the approaching of the religious section from the countryside to the cities, the gradual development of urban culture, the emergence of a literate and intellectual sector with the expansion of education and training compared to the past, and the developments in economy and transportation. The point directly related to our subject is the translation works from the leaders of the movement in the Islamic world seen on the bookshelves of the Islamic section, which has read and tended to an urban appearance.

As a matter of fact, publishers with an Islamic identity tried to overcome this hunger of the activist readers of the Islamic section by referring to translated works. At that time, translations were used to meet the information needs of the newly-born religious youth. Therefore, it is necessary to evaluate the translation activities in this period as a result of an emerging need.

Islamic publishers began to work primarily by translating the work of religious movement leaders in countries such as Egypt, Pakistan, Syria and India in the Islamic world. Hassan al-Banna and Sayyit Qutb from Egypt, Ebu'l ala Mawdudi from Pakistan, Ali Shari'ati from Iran after 1980 became the main works translated in the Islamic section. These names will be followed by the names considered in the predecessor school of thought such as Said Havva, Fethi Yeken, Muhammet Kutup, Abdulkadir Udeh.

In the context of these translation works, in general, opposing discourses against the nation-state rulers in the Islamic world come to the fore. In the Islamic countries in the Middle East, the “modern era” Muslims experienced crises and tensions in the post-independence nation-state practices. Thus, with translation work, religious discourse of his predecessor ownership religious movements and thoughts to be recognized in Turkey, has begun to be discussed and fermentation.

At the beginning of the baş books to read acak lists, which were presented to the Islamist readers after the 1970s, are translated books that highlight the above-mentioned predecessor understanding. During this period, translated books by Islamic towns without much agenda in the Islamic community in Turkey, obscenities town of the impotent, müstekbir is, tavhid, jihad, false gods, emigration, gods, the Lord has come into question concepts such as allegiance and Islamist this young-reader segment concepts have begun to be discussed. Traditional theological matters contained in this concept in Islamic thought has gained a political context in Turkey with the effect of translating the book. In the periodicals of Islamist period, concepts such as homeland, nation, democracy, nationalism, caliphate, state and worship were discussed for the purpose of Islamic transformation. In the Islamic segment, the concepts of Friday prayer, religious, religious, rightism, leftism, secularism, imperialism and capitalism have been redefined.

Thus, the 1970 external reference predecessor, finding makes of the Islamic movement in the understanding of religion in Turkey, past periods, which emerged in Islamic historical experience, according to the culture and climate of life perception and experience a wide range of differences poem the terms of the mold (sect, modest manner, sect) ignored. Islamist discourse, which ignores sects and seems to be gathering, besieging ummah, has in fact weakened the importance of concepts such as country, state and land for religion and caused a distributive effect.

Under the influence of this predecessor discourse that emerged after the 1960s, Islamists, nationalists, conservatives, national viewers, idealists, congregations, sects were divided into small particles. In this sense, it is seen after the 1960 Egyptian and Pakistani origin Salafism precede religious discourse of religious-conservative segment integrates rated in Turkey, unlike politics and differentiation of the Islamic community in terms of religious understanding and led to growing political divisions.

Keywords: Translation Movements, İslamism, Social Differentiation.

1. Giriş

Cumhuriyet tarihinin toplumsal ve siyasi bakımdan en önemli hadiselerinden birisi tek partili yönetim sisteminden çok partili hayata geçiş aşamaları ve bunun toplumsal alandaki etkileri olmuştur. Tek Parti döneminin bazı dönemlerinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924) ve Serbest Cumhuriyet Fırkası (1930) gibi partilerle demokratik yapıya geçiş denemeleri yapılmış, fakat bu demokratikleşme/partileşme denemeleri kısa sürmüş, laik devrimlerin karşısında olduğu, şeriatı ve saltanatı getirme amacı taşıdığı gerekçesiyle bu partiler kapanmıştır (Karpaz, 2010: 51). Siyasal alanda

çok partili bir anlayışa izin vermeyen Tek Parti yönetimi, laik devlet anlayışının verdiği güdüyle din alanından gelen taleplere de izin vermemiş, 1932 yılında imam Hatip Okulları, 1934 yılında da İlahiyat Fakülteleri kapanmıştır.

1950 yılına gelindiğinde liberal demokrat bir karaktere sahip olan Demokrat Parti (DP), toplumun çevresinde bulunan ve kitlesel nüfus gücüne sahip muhafazakar-dini kesimleri politik-pragmatik sebeplerle önemsemiştir. Buna mukabil, Tek Parti yönetimi uygulamalarından bunalan dindar-muhafazakar kesim DP iktidarıyla siyasi ve toplumsal alanda kendine alan açma gayreti içinde olmuştur. Bu anlamda, Cumhuriyet tarihinde çok partili hayatın başlamasıyla birlikte, sivil toplum grupları gibi cemaat ve tarikat çevreleri toplumda görünür olmak ve görüşlerini ifade etmek amacıyla siyasal alana yönelmişler (Akın, 2017:14), bir nevi siyasal alanı araçsallaştırmışlardır. Çünkü hızlı değişim süreçlerinde toplumsal gelişmenin kenarında kalan ve kendilerini bu sürecin mağdur ve mahrum kesimleri arasında görenler, tepkilerini dini söylem ve gruplar içinde ifade ederler (Çelik, 2011). Türkiye’de bu dönemden sonra siyaset ile dindar-muhafazakar kesim arasındaki pragmatik ilişkiler neticesinde İslami kesimin dernek, vakıf ve Kur’an Kursu sayısında artış olmuş, cemaat ve tarikatlar politik sahalarda göz ardı edilemeyecek duruma gelmeye başlamıştır.

1950 yılından sonra toplumsal alanda etkin olan cemaatlerin, tarikatların ve diğer dini grupların siyasi bakımdan göz ardı edilemeyecek duruma gelmesi dönemin sosyolojisiyle doğrudan bağlantılıdır. Çünkü 1950 yılından sonra kırsal bölgelerden şehirlere doğru başlayan göç dalgası tarikat ve cemaatlerin şehirlerde kitlesel olarak büyümesine neden olmuştur. Göç hareketiyle şehirlere akın eden ve toplumsal talepleri biriken kırsal kökenli Anadolu insanı cemaat ve tarikatlara tutunarak hayata tutunmanın yollarını aramıştır. Şehrin çeperindeki gecekondualarda yaşayan bu insanlar sosyal, siyasi ve ekonomik taleplerini cemaat ve tarikatlar aracılığıyla ifade imkanı bulmuşlardır. Bu dönemde tüm toplumsal kesimler gibi dini kesimlerde de demokratikleşme eğilimi artmaya başlamıştır. Eğitim ve öğretimin toplumun geneline yaygınlaştırılması ve okuma yazma oranının yükselmesi de bu durumu tetikleyici bir unsur olmuştur. Dolayısıyla dini gruplarda 1960’lara doğru görülen, sosyalleşme, kitleselleşme ve demokratikleşme neticesinde cemaat ve tarikatlar siyaset ve devlet yönetimiyle yakın ilişkiler kurmaya başlamışlardır. Buna ilaveten; Cumhuriyetin ilk döneminde yeraltında veya kırsal bölgelerde hayatını devam ettiren cemaat ve tarikat gibi dini gruplar, kırsal karakterli görünümünden yavaş yavaş şehirli bir görünüme evrilmeye başlamışlardır.

1960 yılına gelindiğinde sağcılığı tek bir şemsiye altında toplayan DP iktidarının, laiklik uygulamalarına ve Kemalist geleneğe olan gevşekliği (Zürcher, 2000: 340), askerin yönetime el koymasıyla sonuçlanmıştır. 1960 darbesinden sonra siyasi partilerin devlet üzerindeki etkisini azaltmak amacıyla 1961 anayasasının sivil toplum örgütlerine verdiği hakları cemaatler, tarikatlar ve diğer dini gruplar etkin kullanmışlardır. Organik örgütlenme bağları güçlü olan cemaat ve tarikatlar, dernek ve vakıflar aracılığıyla faaliyetlerine bu dönemde yasal bir zemin kazandırmışlardır. Bu dönemden sonra toplumdaki farklı dini grupların bir camii altında veya Kur’an kursu binasında resmi olarak vakfı veya derneği bulunmaktadır. Bu bağlamda 1960’larda sonra Türkiye’deki İslami hareketi temsil eden gruplar, sivil toplum örgütlerine yöneldikleri söylenebilir. Dolayısıyla Türkiye cumhuriyetinde 1946 yılından sonra çok partili dönemin başlamasıyla birlikte, siyasi ve toplumsal etkileri günümüze kadar sürecek olan yeni bir dönem başlamıştır.

2. 1960’lardan Sonra Tercüme Faaliyetlerine Giden Süreçler

Türkiye’de 1960’lardaki siyasi ve toplumsal süreçte dindar camianın süregelen düşüncesini değiştiren, dönüştüren ve yer yer farklılaştıran olaylar meydana gelmiştir. Bu olaylar arasında, dindar kesimin kırsaldan şehirlere doğru yavaş yavaş gelişme göstermesi, eğitim ve öğretimin eskiye göre yaygınlaşmasıyla birlikte okur-yazar ve entelektüel bir kesimin ortaya çıkması ve ekonomi ve ulaşımda görülen gelişmeler gösterilebilir. Okumuş ve şehirli bir görünüme doğru meyleden İslami kesimin kitaplık raflarında görülen İslam dünyasındaki hareket önderlerinden

yapılan tercüme çalışmalarıdır. Halen akademik çevrelerde ve İslamcı entelektüel kesimde (bazen değer yüklü olarak) tartışılan bu tercüme çalışmaları, geleneksel dindar muhafazakar kesimin din anlayışında yeni bir farklılaşma eğiliminin işaretlerini vermektedir. Aslında tercüme faaliyetleri farklı düşünce alanlarında az veya çok sayıda tarihin her döneminde yapılmıştır (bkz. Bulut, 2011). Bizim konumuzu ilgilendiren tarihsel dönemi ise, 1960 ile 1990 yılları arasında dini düşünce alanında yapılan tercüme faaliyetleri oluşturmaktadır. Düşünsel bağlamda ele alacağımız bu farklılaşma eğilimi, dindar kesimin zihniyetinde ileriki yıllarda giderek yeni bir çizginin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

1950 yılında DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte Türk toplumu kırsal görünümünden sıyrılmaya başlamıştır. Ülkedeki ekonomik gelişmeye eşdeğer olarak artan şehirleşme hızıyla birlikte, dindar camia okur-yazar ve entelektüel bir kitleye doğru evrildiği yukarıda belirtilmişti. Bu durum İslami kimlikli yayınevlerinin dergi-kitap yayıncılığında mesafe kat etmesi sonucunu doğurmuştur. İslami kesim içinde Sezai Karakoç ve Necip Fazıl'ın edebi yönü ağır basan kitapları dışında okunacak dini içerikli eser pek fazla olmadığı için, yayınevleri bu eksikliği giderme amacıyla acele bir şekilde tercüme kitaplara yönelmişlerdir.

Nitekim, İslami kimlikli yayınevleri İslami kesimin aktivist okur kitlesinin bu açlığını tercüme eserlere başvurarak gidermeye çalışmıştır. O dönemde tercümelerde başı çeken Hilal Yayınları'nın (1960) sahibi Salih Özcan, İmam Hatip okullarında yeni yetişen dindar gençliğin bilgi ihtiyacını karşılamak amacıyla tercümelere yöneldiğini belirtmektedir (bkz. Bırışık, 2013: 391). Dolayısıyla bu dönemdeki tercüme faaliyetlerini, ortaya çıkan bir ihtiyacın sonucu olarak değerlendirmek gerekmektedir.

3. Tercüme Çalışmaları Neden İşlevseldir?

1960'lı yıllarda, Türkiye'deki gelişmeleri etkileyen farklı olaylar meydana gelmiştir. O dönemde yeni açılan din eğitimi kurumlarında okutulacak ders kitabına gereksinim duyulması, dindar muhafazakar kesimin tek parti dönemine nazaran gündelik hayata dini kimlikleriyle birlikte daha fazla girmeye başlaması, halkın çeşitli ekonomik, sosyal ve kültürel problemler karşısında dinen nasıl bir tavır takınmaları gerektiğine ilişkin bilgiler veren aydınlatıcı eserlerin bulunmaması bu gelişmelerin bazılarını oluşturmaktadır. Siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel alanda meydana gelen bu gelişmeler, dinî neşriyat alanında bir canlanmanın yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bütün bu ihtiyaçların hemen kısa bir süre içerisinde telif eserler aracılığıyla karşılanması mümkün olmayınca da, tercüme faaliyetleri önemli kazanmıştır (Bulut, 2005: 914).

İslami kaygı güden yayınevleri öncelikle İslam dünyasındaki Mısır, Pakistan, Suriye, Hindistan gibi ülkelerdeki dini hareket önderlerinin çalışmalarını tercüme ederek işe başlamışlardır. Mısır'dan Hasan el Benna ve Seyyit Kutup, Pakistan'dan Ebu'l ala Mevdudi, 1980'den sonra İran'dan Ali Şeriatî İslami kesimde tercüme edilen eserlerin başlıcaları olmuştur. Bu isimleri Said Havva, Fethi Yeken, Muhammet Kutup, Abdulkadir Udeh gibi selefî düşünce ekolünde değerlendirilen isimler takip edecektir. Aktay'a göre; altmışlı yıllardan itibaren Mısır, Hindistan ve Pakistan kökenli isimlerin tercüme kitapları, Tek Parti döneminde kesintiye uğrayan İslamcılık düşüncesinin beslenmesini sağlamıştır (Aktay, 2011).

Bu dönemde dindar kesimin öğrenci yurtlarında ve evlerinde haftalık olarak düzenlenen sohbetlerde yukarıda belirtilen yazarların tercüme kitapları yoğun olarak okunmakta ve tartışılmaktadır. Pakistan'lı Mevdudi'nin *Kur'ana Göre Dört Terim*, Mısırlı Seyyit Kutub'un *Yoldaki İşaretler* kitapları dönemin İslamcı gençleri arasında başucu kitapları olmuştur. Bu kitaplar sonraki tarihlerde farklı yayınevleri tarafından çevrilerek onlarca kez baskı yapmıştır. Bu dönemde haftalık

mutad dini sohbetlerde “*Hak Dini Kuran Dili*”¹ gibi yerli tefsirler pek rağbet görmemiş, Mevdudi’nin *Tefhim ’ul Kur’an* ve Seyyid Kutub’un *Fi Zilal’il Kur’an* adlı çeviri tefsirleri revaç bulmuştur. Halbuki Elmalılı Hamdi Yazır’ın tevhid yorumuyla Seyyid Kutub ve Mevdudi’nin tevhid yorumu arasında İslamcılık tasavvuru açısından çok fark bulunmamaktadır (Aktay, 2011).

Bu çeviri eserlerin içeriğinde genel olarak modern dönemde İslam dünyasındaki ulus-devlet yöneticilerine karşı muhalif söylemler öne çıkmaktadır. Çünkü Hindistan’ın İşgali ile başlayan yönetim tecrübelerinde Müslümanlar azınlıkta kalmış ve sömürge durumuna düşmüş, Afrika ülkelerinde ise sömürgecilik yaygınlaşmıştır. Ortadoğu’daki İslam ülkelerinde bağımsızlık sonrası yapılan ulus-devlet uygulamalarında “modern dönem” Müslümanları bunalımlar ve gerginlikler yaşamışlardır. Yaşanan bu trajediler İslam ülkelerindeki hakimiyet ve devlet anlayışında sorgulamaları beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla bu çeviri eserlerin ortaya çıktığı coğrafyadaki trajediler ve din anlayışları tercümeler aracılığıyla Türkiye’deki İslami kesimi etkilemeye başlamıştır. Böylece çeviri eserlerle birlikte, selefi din söylemini sahiplenilen dini hareketler ve düşünceler Türkiye’de tanınmaya, tartışılmaya ve mayalanmaya başlamıştır. Bu bağlamda Türkiye’deki İslami kesimin entelektüel bir kanadının düşünce çizgisi, tercüme eserler yoluyla İslam dünyasındaki selefi-eylemci hareketlere meylettirmeye başlamıştır.

Entelektüel İslami kesimde görülen bu yön değişikliğinin farklı gerekçeleri de bulunmaktadır. Öncelikle 1960’lardan sonra Türkiye’deki İslamcı kesim, içinde yaşadığı ulus-devlete karşı eleştirel söylemlerini dolaylı olarak bu eserler üzerinden dile getirme çabası içinde olmuştur. Bunun yanı sıra tek parti döneminde baskılanan dindar camianın devlete olan küskünlüğü, İslam dünyasındaki hareket önderlerine doğru bir eğilim meydana getirmiştir. Bu bağlamda, İslam dünyasında yaşanan sömürge tecrübesi ile Türkiye’deki dindar muhafazakar kesimin ulus-devlete olan muhalif söylemleri aynı noktada birleşmiştir. Bu fikir ağırlıklı muhalif ortak payda Türkiye’deki İslami kesimin bir kısmının Mısır, Pakistan ve Hindistan’daki hareket önderlerine olan temayülünü artırmıştır.

4. Tercüme Faaliyetlerinin Türkiye’deki Fikirsal Yankıları

1970’lerden sonra İslamcı okur kitlelerine sunulan “okunacak kitaplar” listelerinin başlarında yukarıda belirtilen selefi anlayışı öne çıkaran çeviri kitaplar bulunmaktadır. Bu çeviri kitaplarda işlenen düşüncelerin Türk toplumunda farklı yansımalarının olacağı tahmin edilebilir. Şentürk’e göre bu dönemde tercüme kitaplar vasıtasıyla Türkiye’de İslami kesimde çok fazla gündem olmayan darul-harp, darul-İslam, mustazaf, müstekbir, tevhid, cihat, tağut, belam, hicret, ilah, Rab, biat gibi kavramlar gündeme gelmiş ve İslamcı genç-okur kesiminde bu kavramlar tartışılmaya başlanmıştır (Şentürk, 2015: 461). İslam tarihinin geçmiş dönemlerinde İslam düşüncesinde itikadi konular içinde bulunan bu kavramlar, 1960’lardan sonra İslam dünyasından yapılan tercüme kitapların etkisiyle Türkiye’de siyasi bir içerik kazanmıştır. Yeşil’e göre 1970’lerden sonra çıkan Tevhid, Şura ve Hicret gibi İslamcı dergi ve gazetelerde İslami dönüşümü sağlamak amacıyla Vatan, millet, demokrasi, milliyetçilik, uzlaşmacılık, hilafet, devlet, ibadet, rab, şirk, tağut, mustazaf, müstekbir, ümmet, dar’ul harp, dar’ul İslam, Cuma namazı, diyanet, kavmiyetçilik, sağcılık, solculuk, laiklik, Atatürkçülük, emperyalizm, kapitalizm gibi kavramlar yeniden tanımlanmıştır (Yeşil, 2012). Bu dergilerin kapak sayfalarına ve haber başlıklarına bakıldığında bu kavramların evrilmesi ve Türkiye’deki yankıları görülebilmektedir. O dönemde bu kavramların kullanılma sıklığını Milli Görüş, Milli Türk Talebe Birliği, Akıncı Gençlik gibi aktivist İslamcı çevrelerde takip etmek mümkündür.

Türkiye’de 1960 ve 1970’li yıllarda İslam dünyasından yapılan bu tercüme eserlerin etkisiyle İslamcı hareketler, içinde yaşadıkları toplumu öncelikle Mevdudi ve Seyyid Kutub’tan mülhem

¹ 1935 ile 1939 yılları arasında Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından telif edilen bu tefsir, Cumhuriyet tarihinin en önemli tefsir çalışması olmakla birlikte, yapılan tercümenin Türk dili bakımından sıradan insanlar tarafından anlaşılmasının zor olması nedeniyle okuyanları tatmin etmediği belirtilmelidir (Akdemir, 1988: 27). Bu nedenden ki Elmalılı tefsiri halk tarafından pek rağbet görmemiş, bunun yerine tercüme edilen Mevdudi ve Seyyid Kutub Tefsiri daha fazla okunmuştur.

“*cahiliyye toplumu*” olarak tanımlamaya başlamışlardır. Geleneksel İslam anlayışı ile modern dönemin siyasi atmosferi arasında tam bir uyum sağlayamayan ve düşünsel dalgalanmalar yaşayan aktivist İslamcılar, toplumun geleneksel yaşam biçimini *cahiliye*² söylemiyle dışlama yolunu tercih etmişlerdir. Böylelikle aktivist İslamcılar toplum ve gelenek ile aralarında (günümüzde azalsa da hala tükenmeyen) bir mesafe oluşturmuşlardır.

Aktivist İslamcı kesim Mısır İslamcılığının yaşadığı özgül trajediyi Türkiye toplumuna taşımış, geleneksel devlet söylemini yeniden tanımlama yoluna gitmişlerdir. Geçmiş dönemlerdeki Selçuklu-Osmanlı devlet tecrübesini yok saymışlar, saltanatı zulüm, baskı ve zorba yönetimi olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla “*Allah’ın indirdiği hükümlerin dışında kanunlarla hükmeden*” geleneksel ve modern dönemdeki bütün devlet uygulamalarını “*tağuti düzen*”³ olarak nitelendirmişlerdir. Bu aslında tarihsel süreç içinde Türk toplumunun içselleştirdiği millet-devlet anlayışının söylem olarak ideolojileştirilmesi anlamına gelmektedir. Öyle ki; aktivist İslamcılar geleneksel İslam düşüncesinin teklif ettiği devletin ve toplumun sürekliliği yerine, devlete ve topluma yeniden şekil verme ideasıyla hareket etmeye başlamışlardır. Milliyetçi, Maneviyatçı ve mukaddesatçı gelenekten gelen İslamcı kesim o dönemin (1960-1980 arasında) Türkiye’inde Demokrasi, kapitalizm, komünizm gibi ideolojik kampaşmalardan söylem olarak etkilenmiş gözükmektedir. Çünkü dünyadaki sosyalizm rüzgarının etkisiyle, sosyalizm hakkında yazılmış eser olmadığı için Seyyid Kutub’un “*İslam’da Sosyal Adalet*” (1962) adlı eseri tercüme edilmiştir. Bu eser ve eserin getirdiği toplumcu-İslamcı anlayışı dönemin sosyalist anlayışına bir cevap niteliği taşır (Yeşil, 2012).

O dönemde İslami kesim toplumu ve geleneksel uygulamaları hizaya getirme ve dönüştürme amacı güden tutumlarıyla muhalif söylem geliştirdikleri seçkinci ve kollektivist Cumhuriyet ideolojisine (Findley, 2017: 258) benzer bir anlayış sergiledikleri görülmektedir. Şöyle ki; 1970’lerden sonra İslam’ı siyasal söylem haline getiren İslamcı aktivist kişi ve gruplar dergi ve gazetelerde toplumun geleneksel din anlayışını, dini değerlerini, hassasiyetlerini sorgulamış, küçümsemiş (Kara, 2009: 192) hatta görmezden gelmişlerdir. Ayrıca tek parti döneminde toplumun dini devamlılığını sağlayan ve varlığını örtülü şekilde devam ettirmiş olan tarikatlar, 1970’lerden sonra vülgarize bir söylemle eleştiri konusu yapılmıştır. İslami hareket *Cahiliye* söylemiyle tarikatların toplumu tembelliğe ve sorgusuz itaate yönlendirdiğini varsaymış ve tarikat oluşumlarını küçümsemiştir.

Bir diğer dikkat çekici husus ise, İslam dünyasından çevrilecek eserler seçilirken siyasi ve toplumsal dönüşümü içeren eserlere öncelik verilmiş olmasıdır. Bu eserlerden gelen anti-sömürgeci ve anti batıcı söylem ile İslami kesimdeki sabır ve temkini tavsiye eden hakim dil, devrimci ve muhalif bir çizgiye doğru kaymıştır. Bu muhalif çizgi, İslamcı kesimin Batı toplumundaki kapitalist hayatı çözümleyen ve Batı toplumuna muhalefet geliştiren marksist ideolojiden de etkilendiğine işaret etmektedir. Böylelikle 1970’lerde Türkiye’de diğer ideolojik fraksiyonlar gibi siyasi ve toplumsal dönüşümü hedefleyen İslamcı gençliğe dış referanslı bir rota tayin edildiği görülmektedir. Bu eserler yayımlanırken Türk toplumunun tarihi ve kültürel geçmişi önemsenmemiş ve herhangi bir süzgeçten geçirilmemiş, doğrudan tercüme edilmiştir. Yıldırım’a göre Türkiye’de 1970 ve 1980’lerdeki İslami devlet, İslami hareket ve İslami yönetime ilişkin tartışmalarda tercüme eserlerin etkisiyle köklü bir yönetim geleneğine sahip olan Selçuklu ve Osmanlı tecrübesi yer almamış, bu nedenle sömürgecilik

² Seyyid Kutub egemenliği ikiye ayırmaktadır: Allah’ın egemenliği ve diğerlerinin egemenliği. Kutup, yönetimde Allah’tan başkasının egemenliğini tanıyan toplumlara “*Cahiliyye Toplumu*” olarak adlandırır. Kutup, *cahiliyye toplumu* içine yönetimde insani akıl ürünü yapılan kanunları uyguladıkları için Müslüman toplumları da dahil etmektedir (bkz. Kutup, 1980: 61-62)

³ Mevdudi tağut kavramına genişleterek, Allah’ın kanunları dışında hükümler çıkaran ve bu hükümlere uymaya zorlayan her türlü devlet, hükümet, düzen, sistem, önder, kişi ve zümreyi tağut kavramının içine yerleştirmektedir. Dolayısıyla Müslüman olsa bile geçmişteki bütün devlet tecrübeleri tağut olarak kabul edilmektedir (bkz. Mevdudi, 1999:46).

sonrasında oluşan devletlerin refleksleri hakim olmuştur (Yıldırım, 2015: 93). Bu nedenle Türkiye’de yapılan tercüme eserlerin etkisiyle 1960 ve 1990 yılları arasındaki İslamcı gruplar, geleneği ve toplumsal tarihi parantez içine alarak anakronik bir durum içine düşmüşlerdir

1960 ve 1990 yılları arasında tercüme edilen eserlerden intikal eden Mısır, Pakistan kökenli siyasi-selefi fikirlerin halk katmanında özellikle cemaat ve tarikat çevrelerinde yankı bulamaması, bu fikirlerin yerli olmamasıyla açıklanabilir. Bu durumun toplumsal bir neticesi olarak şu söylenebilir: Türkiye’deki İslamcı hareketlerin İslam coğrafyasından ithal ettikleri selefi söylemlerle toplumun geleneksel din anlayışını küçümsemeleri nedeniyle, ileriki yıllarda kurulacak olan İslami yönelimli siyasi partiler toplumun genelinden taraftar toplayamayacaklardır. Bu yüzden çok partili hayatta “Siyasal İslamcı” partiler sağ siyasi cenahın bir parçası olarak kalmışlar, ancak koalisyon hükümetleriyle iktidara yaklaşabilmişler, genellikle siyasi sistem içinde muhalefet kanadında kendilerine yer bulabilmişlerdir.

5. Tercümelerin Etkisiyle Türk Toplumunda Selefi Söylemin Yükselmesi

Cumhuriyetin kurulması ve hilafetin kaldırılmasıyla birlikte buharlaşan ve I. Dünya Savaşı’nda ve sonrasında Osmanlı’ya dişe dokunur bir faydası dokunmayan ve gittikçe işlevini yitiren ümmetçilik anlayışı, tercüme eserlerle İslami camiada yeniden gündeme gelmiştir. Ümmetçilik anlayışı ile birlikte Türk toplumundaki yerleşik din anlayışlarına muhalefet İslami kesimde yaygınlaşmış, İslami kesim içinde mezhep yaklaşımını göz ardı eden söylemler görülmeye başlanmıştır (Birişik, 2013: 391). Bu dönemde mezhepleri yok sayma ve dinde tektipleştirme fikri, tarihte olduğu gibi Kuran ve sünnete dönmeyi savunan *arınmacı*, *selefiyeci* yaklaşımlarla ve ilk dönem İslam toplumuna yapılan vurgularla benzerlik göstermektedir. Çünkü modern dönem selefi din anlayışına göre ilk dönem İslam toplumunda ne mezhep, ne cemaat, ne de tarikat vardır. Tarih içinde oluşmuş mezhepler, tarikatlar ve cemaatler modern selefi anlayışa göre dinin donuklaşmasını sağlayan kurumlardır. Dolayısıyla 1970’lerde Türkiye’de dış referanslı selefi din anlayışının İslami hareket içinde makes bulması, geçmiş dönemlerde İslam’ın tarihi tecrübelerinde ortaya çıkmış olan, kültüre ve iklime göre hayatı algılama ve yaşama kalıpları bakımından geniş bir farklılıklar manzumesini (mezhep, meşrep, tarikat) yok saymıştır. Kara’ya göre, İslamcı söylemin mezhepleri yok sayan ve toparlayıcı, kuşatıcı gibi gözükken ümmetçilik anlayışı aslında memleket, devlet, toprak gibi kavramların din için önemini zayıflatmış ve dağıtıcı bir etkiye neden olmuştur (Kara, 2009:368). Günümüzde selefi anlayışın egemen olduğu dini gruplarda mezhepler üstülük üst düzey bir söylem olarak algılanmakta, halkın dini yaşam örüntülerinden olan tarikat ve cemaatlara bağlı olmak ise yerilmektedir. Doğrudan Kur’an ve Sünnet’e ulaşmayı hedefleyen bu selefiyeci söylemin nüvelerini halen ilahiyat çevrelerinde, İslamcı okur-yazar ve entelektüel kesimlerde görmek mümkündür.

Tercüme eserlerin Ortadoğu’dan ülkemize naklettiği katı selefi söylem neticesinde Selçuklu-Osmanlı tecrübesinden bu yana Hanefi-maturudi çizgide şekillenen ve milliyetçi-maneviyatçı bir karaktere sahip okumuş-dindar camia tarafından devlet, vatan, millet, yöneticiye itaat gibi kavramların içeriği sorgulanmaya başlanmıştır. Devlet nedir? Vatan neresidir? Yaşadığımız topraklar İslam devleti midir? Zalim idareciye itaat edilir mi? Dini esaslara göre oluşturulmayan anayasaya tabi olmak küfre götürür mü? Egemenlik millete mi aittir, Allah’a mı aittir? Bu ve benzeri ithal edilmiş sorular dindar gençlerin dini sohbetlerinde gündemi işgal etmektedir.⁴ Siyasi ve toplumsal ağırlıklı yapılan bu sorgulamalar İslami kesimin din anlayışındaki farklılaşmaların uzantılarını göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü geçmişten bu yana devleti sahiplenen ve “zalim” bile olsa devletin bekası ve kamu düzeni için mevcut idareciye itaati tercih eden Sünni çizgideki dindar camia politik bir zemine kayarak siyasal-eylemci bir karaktere bürünmüştür. Geleneksel “*devlet-i ebed-i müddet*” söylemi sorgulanır hale gelmiştir. Bu dönemden sonra her durumun “İslami” olanı ve olmayanı önem arz etmeye

⁴ - Bu konuda daha detaylı bilgi için 1970’lerin sonlarında yayınlanan, Tevhid, Şura, Hicret gibi İslamcı dergilere bakılabilir (Bkz. www.idp.org.tr).

başlamıştır. Nitekim 1970'lerden sonra çıkan İslamcı dergi ve gazetelerde "İslami" kelimesinin sıfat olarak sık kullanıldığı görülmektedir. Örneğin; İslami devlet, İslami dergi, İslami düşünce, İslami yaşam, İslami okul, İslami radyo, İslami parti gibi...

6. Tercümelerin Siyasal Alandaki Yankıları

1960'lardan sonra yapılan tercüme faaliyetleri ve Türkiye'ye nakledilen Ortadoğu kökenli selefi söylemin etkisiyle politik ve eylemci bir karaktere bürünen İslami kesimde "İslam devleti" tartışmaları gündem oluşturmaya başlamıştır. Bu tartışmalar sonucunda 1950'lerde Kemalizm'e ve tek parti uygulamalarına karşı Demokrat Parti ve Adalet Partisi şemsiyesi altında topyekûn bir muhalefet gücü oluşturan muhafazakar-milliyetçi-maneviyatçı ana gövde dağılmıştır. Hali hazırda milliyetçilerin, muhafazakarların, cemaat ve tarikatların "İslam Devleti" gibi bir endişesi ve sorunları bulunmamaktadır. Çünkü bu yerli anlayışların tarihe, zamana, mekana ve toplumsal değişime atfettikleri anlam farklıdır. Bu topraklar zaten Müslüman beldesidir ve devletin bizzat kendisi modern dünyada Müslümanlığın temsilcisi olarak kabul edilmekte, yalnızca yöneticilerin İslami hassasiyetleri zayıf görülmektedir. Dolayısıyla 1960'lara kadar muhafazakar-milliyetçi-mukaddesatçı bir anlayışı kapsayan büyük bir ana gövde; 1960'lardan sonra ortaya çıkan bu selefi söylemin etkisiyle İslamcılar, milliyetçiler, muhafazakarlar, milli görüşçüler, ülkücüler, cemaatler, tarikatlar gibi farklı kollara ayrılarak küçük parçacıklara dönüşmüşlerdir. Bu anlamda 1960'lardan sonra görülen Mısır ve Pakistan kökenli selefilik önceleyen din söylemi Türkiye'deki dindar-muhafazakar kesimi bütünleştirmemiş, aksine siyaset ve din anlayışı açısından İslami kesimin farklılaşmasına ve giderek siyasal bölünmesine neden olmuştur.

Bu dönemde selefi söylemin etkisiyle dikkat çeken dini farklılaşma örneklerinden birisini 1960'lı yıllarda ortaya çıkan Ercüment Özkan liderliğindeki Hizbü-t Tahrir⁵ hareketi oluşturmaktadır (bkz. Elmas, 2008) Aslında Hizbü-t Tahrir, Filistin ve Ürdün kökenli bir hareket olmasına rağmen, 1960'lı yıllardaki tercüme hareketleriyle birlikte Türkiye'de marjinal düzeyde kendisine siyasi-ideolojik zemin bulabilmiştir. Bu anlamda 1960'lı yıllarda tercüme hareketleri vasıtasıyla Ortadoğu kökenli dini hareketlerin Türkiye'deki dini yapıları etkilemesine ve İslami gençliğin din anlayışındaki farklılaşmalara Hizbü-t Tahrir hareketi dikkat çekici bir örnek olarak verilebilir.

7. Değerlendirme ve Sonuç

1960'lardan sonra İslam dünyasının farklı bölgelerinden yapılan tercümeler, söylem olarak İslami kesimin din, devlet, millet ve toplum anlayışını etkilemiştir. Her durumda ve koşulda "İslami" olma kaygısıyla devlet, millet, vatan gibi kavramlar siyasi ve ideolojik bir içerik kazanmıştır. Devlet kavramı ötekileştirilmiş, toplumun din anlayışı "cahiliyye toplumu" söylemiyle dışlanmış, realitelerden kopuk bir ütöpik dünya oluşturulmuştur. Bu siyasal-dinsel söylem İslami kesimin din ve toplum anlayışlarında farklılaşmalara neden olmuştur. Bu dönemde toplumu dönüştürmek için devlet idaresine doğrudan veya dolaylı yönden hakim olmak gerektiği tartışılmaya başlanmış, özellikle bazı İslamcı dergilerde devlet muhalifi söylemler artmaya başlamıştır.

1960'lardaki tercüme hareketlerinin başlaması, dindarların kitlesel olarak büyümesi, kentleşme ve demokratik kültürün yaygınlaşmasıyla, İslamcı kesimde devlete ve yönetime olan talepler intikal etmiştir. Bundan sonra ortada dönüştürülmesi gereken bir devlet, ıslah edilmesi gereken cahiliye adetlerinin hüküm sürdüğü bir toplum vardır. 1970'lere doğru farklı kümeler ayrılan siyasal-

⁵- Dini Farklılaşmanın uç bir örneği olan Hizbü-t Tahrir, Filistin kökenli Takiyyuddin en-Nebhani tarafından Kudüs'te kurulmuş siyasi bir partidir. Bu hareket hilafet devleti altında tüm Müslümanları birleştirme hedefi gözetmekte olup, toplumun dönüşümünde parti metodunu benimsemiştir. Bu parti üyeleri sadece sözlü ve yazılı propaganda yapmış, kurulduğundan bu yana şiddet eylemlerine karışmamıştır. Ortadoğuda kuracağı sözde hilafet devleti için 1960'larda Türkiye'yi eyalet ilan etmiş, bu tarihten sonra Türkiye'de adını duyurmuştur. Günümüzde halen Türkiye'de çok az sayıda sempatizanı bulunmaktadır.

aktivist İslamcı gruplar doğrudan siyaset içine girmeye başlamışlar, bazıları siyasi parti kurma yoluna gitmişlerdir. Bu dönemde milliyetçi-muhafazakar-dindar kesimin farklı partilere ve farklı dini gruplara bölünmeleri soğuk savaş döneminde görülen toplum katmanlarının birbiriyle mücadele ettirildiği politik ortama zemin hazırlamıştır.

1990’larda Özal zamanındaki milliyetçi, muhafazakar, liberal ortamın (üç eğilim) verdiği çok hukukluluk, çok kültürlük, “Medine Vesikası” gibi söylemlerle tercüme faaliyetlerinin getirdiği katı söylemler aşılmaya çalışılmış, yer yer törpülenmiştir. Günümüz itibarıyla genel olarak tercüme hareketlerinden gelen selefi rüzgarın yavaşladığı görülmekle birlikte, söz konusu selefi anlayışları sürdüren, modern dünyayı bu anlayışla değerlendiren mikro dini grup şekilleri halen toplum içinde varlığını sürdürmektedir. Bu grupların araştırılması ise daha derinlikli nitel çalışmalar yapılmasını gerektirmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdemir, S. (1988). Cumhuriyet Döneminde Yayınlanan Türkçe Telif Ve Tercüme Tefsirler Üzerine Bir Değerlendirme”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, cilt 2, Sayı: 8, ss: 17-34
- Akın, M. H. (2017). “Türkiye Modernleşmesi Karşısında Dini Gruplar”, *İnsan & Toplum*, 7(1), 2017, ss. 1-24.
- Aktay, Y. (2011). “İslamcılık Yerli Bir Hareket midir?” <https://www.yenisafak.com/yazarlar/yasinaktay/islamcilik-yerli-bir-hareket-midir-29851>
- Birişik, A. (2013). “Mevdudi İslamcılığının Türkiye’ye Giriş Biçimi ve Türkiye İslamcılığına Etkisi”, (Ed: İsmail Kara, Asım Öz). *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri*, (1. bs.). İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi.
- Bulut, Y. (2005). “İslâmcılık, Tercüme Faaliyetleri ve Yerlilik”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, İslamcılık içinde*, Cilt 6, , Edit: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, 2. Baskı, İst: İletişim yay.
- Çelik, C. (2011). “Türkiye’de Dini Grupların Sosyolojisi” *Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi*. Cild 7, ss. 5-29
- Elmas, Y. (2008) “*Hizbu’t-Tahrir ve Ercümen Özkan’ın Siyasi ve Dini Görüşleri*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ
- Findley, C. V. (2017). *Modern Türkiye Tarihi, İslam Milliyetçilik ve Modernlik*, (çev. Güneş AYAS), 6. Baskı, İst.: Timaş Yay.
- Kara, İ. (2009). *Cumhuriyet Türkiye’sinde Bir Mesele Olarak İslam*, 3. Baskı, İstanbul: Dergah Yay.
- Karpat, K. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi*, İst.: İstanbul: Timaş Yay.
- Kutup, Seyyid (1980). *Yoldaki İşaretler*, (Çeviren: Salih Uçan) İstanbul: Hicret Yay.
- Mevdudi, Ebu’l Ala (1999). *Kur’an-ı Kerimde Dört Terim*, (Çeviren: Cahit Koytak), İst.: İdeal Kitaplar
- Şentürk, H. (2015). *İslamcılık, Türkiye’de İslami oluşumlar ve Siyaset*, 3. Baskı, İst.: Çıra Yay.
- Yeşil, K. (2012). “Şûrâ-Tevhid-Hicret Gazeteleri ve İslami Düşüncede Radikal Tavrı”, <https://www.haksozhaber.net/okul/sura-tevhid-hicret-dergileri-ve-islami-dusuncede-radikal-tavir-6579yy.html-tavir>, (E.T. 21.08.2018)
- Yıldırım, E. (2015). *Neoliberal İslamcılık (1980-2015) İslamcılarının Dünya Sistemine Entegrasyonu*, (2. Baskı), İs.: Pınar Yayınları

Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (Çev.: Yasemin Saner Gönen), (7. baskı) İst.: İletişim Yay.

www.idp.org.tr/dergiler